

HENRI ORTHOLAN

L'ARMÉE AUSTRO-HONGROISE 1867–1918*(Bernard Giovanangeli Éditeur, Paris, 2017. 524 o. ISBN 978-2-7587-0180-4)*

Merész vállalkozásnak tűnhet egy magyarul nem beszélő francia történész számára, hogy átfogó könyvet írjon az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregéről. A párizsi Musée de l'Armée (Invalides) egykori munkatársa, Henri Ortholan ezredes bizonyára nem kis vívódás után vállalkozott erre a feladatra, amely végül több év kemény munka eredményeként egy impozáns kötetet eredményezett. A mű kétségkívül nagy hiányt pótol az első világháború eseményeinek századik évfordulója nyomán megjelent nagyszámú hadtörténeti kiadványok sorában. A már tucatnyi kiadványt megjelentetett neves francia szerző a Monarchia hadseregét elsősorban egy szerves, több évszázados előzményekkel rendelkező fejlődés eredményének tekintette, amelynek fontosabb állomásait igyekezett bemutatni a kötet első részében. Másfelől Henri Ortholant a hadsereg mint működő intézmény érdekelte. A könyv jelentős részét alkotó második egységben a tapasztalt katonatiszt szemszögéből ábrázolja annak létrejöttét, szervezeti egységeit, a tisztikar jellegzetességeit és az egész hadigépezet működésének különféle elemeit. A harmadik nagy egységben a hadsereg első világháborús megpróbáltatásairól vázol fel nagyívű képet. Elismeréssel szól a soknemzetiségű hadseregben uralkodó kohéziós erőkről, amelyek lehetővé tették, hogy az egészen a világháború végéig, az Osztrák–Magyar Monarchia teljes összeomlásáig fennmaradhasson.

A kötet Olivier Chaline, a Sorbonne professzor előszavával kezdődik, amely rámutat a téma fontosságára és időszerűségére. A mű első részében a francia olvasók számára elengedhetetlen fontosságú történeti bevezető kapott helyet, amely a Habsburgok felemelkedésének középkori és kora újkori előzményeitől kezdve általános képet nyújt a birodalmi hadügyek alakulásáról. A szerző a Magyar Királysággal való közös történelem kezdeteit elsősorban az 1515-ös bécsi királytalálkozótól eredezteti, és a mohácsi csata utáni eseményeket csak nagyon vázlatosan mutatja be. A törökellenes háborúk szerepéről szólva részletesen szól a francia hadtörténészek, mint például Jean Nouzille ezredes számára oly kedves katonai határvidékről, amelyről vázlatos térképet is közöl. Az előzmények között fordulópontnak mutatja be a XVII. századi hadügyi forradalom következményeit, elsősorban az állandó hadsereg létrejöttét. A császári hadügyek szervezeti kérdéseit csak érintőlegesen ismerhetjük meg, viszont elég részletes portrét kaphatunk a modern hadsereg létrehozásában fontos szerepet játszott két személyiségről, Raimondo Montecuccoliról és Savoyai Eugénról. A szerző nagy jelentőséget tulajdonít a császári-királyi hadseregben Mária Terézia uralkodása alatt lezajlott reformoknak, és folyamatosan kihangsúlyozza annak nemzetközi jellegét. Henri Ortholan a francia forradalom és a napóleoni háborúk időszakát korszakváltó jellegűnek tekinti, és kiemelten foglalkozik az ekkori reformok fő alakjával, Károly főherceggel. A viszonylag részletes hadjáratleírások elsősorban az ausztriai és csehországi eseményekre, főbb csatákra koncentrálnak, és sajnos hiába keressük e kötetben a magyar vonatkozású eseményeket, mint az 1809-es győri csatát. A bécsi kongresszus következményeit leíró rész után a szerző ismét egy nagy személyiséget, Karl Philip von Scharzenberg herceget állítja a középpontba. A békeidőszakot vizsgálva az olvasó pontos adatokat kaphat a hadsereg létszámáról, a hadikiadások változásáról és a nemzetiségek

egyre erősödő mozgalmairól. Az 1848-as forradalmi hullám reformhatásainak bemutatása után ismét egy markáns személyiség, Wenzel Radetz von Radetzky marsall bemutatásával ellensúlyozza a mélyen ható történelmi folyamatok hosszú távú (*longue durée*) hatásait. A hadsereg reformjai ugyanakkor kihatottak a társadalmi változásokra is. A XIX. századi császári-királyi hadsereg tisztikaráról szólva a szerző a Jean Béranger műveiből kölcsönzött „ellentársadalom” (*contre-société*) kifejezést használja, amely jól tükrözi a forradalmak évtizedeiben a belső rendet védő és a Monarchia kohézióját erősítő, eredendően konzervatív nemesi társadalmi réteget, amely egyre több polgári, sőt paraszti származású katona számára nyújt lehetőséget a felemelkedésre. Az 1848-as év forradalmi változásai közül elsősorban a Hofkriesgrat megszüntetését és a helyébe lépő hadügyminisztérium felállítását emeli ki. A szervezeti struktúra fejlődése mellett ugyanakkor megint felhívja a figyelmet a történelmi szereplő egyéni hatására is: I. Ferenc József császár a hadsereg legfőbb parancsnokaként, az általa létrehozott Armeoberkommando vezetőjeként személyes tevékenységével meghatározó szerepet játszott annak további fejlesztésében. A modernizáció már az 1850-es években jelentős eredményeket hozott: 1852-től a katonakötelezett fiatalok összeírása, a korszerű fegyverzet bevezetése (például Lorenz-féle puska) és a katonatiszti pálya megnyitása a szerényebb családok fiai számára egyaránt ide tartoznak. Ugyanakkor – mutat rá helyesen a szerző – mindezek nem bizonyultak elégségesnek a Monarchia európai katonai súlyának megerősödéséhez. Az 1850–60-as években elszenvedett vereségek (például Solferino 1859, Königrätz [a francia munkában Sadowa, 1866]) hozták a hadsereg teljes átalakításához szükséges politikai változásokat. A kiegyezés leírásánál a szerző gondosan ügyel a hadügyek számos francia szerző által elnagyoltan használt kifejezéseinek pontos német és magyar nyelvű használatára, különös tekintettel a közös hadsereg melletti osztrák Landwehr-re és Honvédségre. Ugyanakkor a kötet későbbi fejezeteiben a francia szakirodalomban a Magyar Királyi Honvédség helyett a tévesen elterjedt „la Honved” még gyakran visszaköszön...

A kötet második részében kerül sor a kiegyezés által meghatározott közös kereteken belül létrejövő új hadügyi rendszer bemutatására. A szerző itt is igyekszik a kor nagy változásait a jelentős személyiségek hatásain keresztül bemutatni. Ez utóbbiak közül a Legfelsőbb Hadúr, I. Ferenc József császári és királyi portréján kívül Friedrich von Beck-Rzikowsky és Franz Conrad von Hötzendorf tábornokok, valamint a tragikus sorsú Ferenc Ferdinánd főherceg portréit rajzolja meg. A dualizmus időszaka kétségkívül Közép-Európa egyik legbékésebb és legsikeresebb korszaka volt. Henri Ortholan könyvének egyik nagy előnye, hogy bemutatja azokat a békeidőben zajló reformfolyamatokat, amelyek révén a Monarchia hadereje hatalmas fejlődésen ment keresztül. A szerző külön fejezetet szentel a központi apparátus intézményeinek, elsősorban a Császári és Királyi Vezérkari Főnökségnek és a három hadsereget felügyelő minisztériumok, valamint azok költségvetéseinek. A következő fejezetben a tisztikart veszi górcső alá a szerző. Henri Ortholan nagy jelentőséget tulajdonít a hadsereget vezető személyi állomány nemzetiségi összetételének, társadalmi gyökereinek, a tiszt hierarchia mozgatórugóinak és a tisztképzés intézményi struktúráinak. Itt örömmel olvashatjuk, hogy a szerző mennyi hasznos információhoz jutott Balla Tibor kollégánk kézikönyvéből (*A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. I. k. Budapest, 2010.*). Ezután a hadkiegészítés rendszeréről kaphatunk vázlatos képet, melynek alapján a francia olvasó számára is érthető módon magyarázza el a három hadsereget átfogó bonyolult folyamatot. A kötet ezt követő részeiben

kerül sor a Monarchia haderejének, nagyobb rendszereinek bemutatására. A hadtestek és katonai kerületek leírását a nemzetiségi helyzetet is ábrázoló térképek segítségével tette a szerző jobban érthetővé. A különböző fegyvernemek és speciális egységeik, egyenruhák és jellegzetességeik leírása még inkább kihangsúlyozza a Monarchia haderejének sokszínűségét. E sokszínű és soknyelvű népességből álló haderő működési problémáit igyekszik vizsgálni egy következő fejezetben. A közös nyelvek használatának bemutatásakor a szerző statisztikai táblázatokkal igyekszik bemutatni a korszakra jellemző nemzetiségi helyzetet.

A könyv következő részeiben a csapatok állomásoztatásával, a laktanyák helyzetével, az oktatás és továbbképzés, valamint a kitüntetések és egyenruházat kérdéseivel foglalkozik. A fegyverzetet és hadianyagokat, a határok védelmét és a fegyverkezés fejlesztési terveit tárgyaló fejezetek a könyv egyik legértékesebb részeinek tekinthetők, mivel az erre vonatkozó információk egy részéhez a szerző saját párizsi kutatásai során jutott. A Párizs melletti vincennes-i erődben található Service Historique de la Défense (Francia Hadtörténeti Levéltár) szárazföldi haderőre vonatkozó levéltárban található N jelzetű szériában őrzik a francia katonai attasék jelentéseit, melyek pontos adatokkal szolgálnak nemcsak a Monarchia haderejének anyagi és technikai állapotáról, hanem a hadseregekben uralkodó általános hangulat változásairól is. Erről a témáról egyébként Henri Ortholan korábban önálló tanulmányt is publikált. A főbb fegyvernemek bemutatása során a szerző megkülönböztetett figyelmet szentelt a kötet előszavát jegyző Olivier Chaline professzornak oly kedves osztrák–magyar tengeri haderő I. világháború előtti nagyarányú fejlesztési folyamatának, de nem feledkezett meg a Monarchia légi haderejének kezdeteiről sem.

A következő fejezetben azon hadműveletekről esik szó, amelyek a kiegyezést követő, viszonylag hosszú „boldog békeidőkben” lehetőséget nyújtottak arra, hogy a Monarchia hadseregét háborús célokra alkalmazzák. Mielőtt a tényleges műveletekről szólna, a francia szerző nem mulasztja el megemlíteni egy általa elszalasztott lehetőségnek tartott háborús részvételt. Itt az 1870-es porosz–francia háborúba való esetleges bekapcsolódásról volt szó, ami a Monarchia számára lehetőséget nyújtott volna egy poroszellenes revans érvényesítésére. A kiegyezés után a franciákkal való szövetségről egyébként Ferenc József személyesen tárgyalt III. Napóleonnal. A terv végül a francia császár bizalmatlansága miatt hiúsult meg, de a tárgyalások később is folytatódtak. 1870-ben újra asztalhoz ültek a felek, végül a porosz csapatok gyors franciaországi sikerei megelőzték a diplomáciai tárgyalásokat. Végül az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének első valódi megmérettetésére a balkáni hadszíntéren nyílt lehetőség Bosznia-Hercegovina 1878-as megszállása és az 1881-es felkelés pacifikálása során. A hadműveletek pontos leírása és katonás értékelése miatt ez a rész akár önálló tanulmányként is megállná a helyét, de a magyar olvasó leginkább azt hiányolhatja, hogy a szerző nem adta meg lábjegyzetben az erre vonatkozó forrásait és a szakirodalmat. Epilógusként még megemlékezik itt a Monarchia bosnyák katonáinak katonai erényeiről és a tartomány 1908-as annektálásáról. A következő fejezetben a Monarchia centrifugális erőiről és a mozgalmak hadsereget illető kritikai megnyilvánulásáról esik szó. Szerzőnk először a cseh mozgalmakat veszi górcső alá, beszámol azok sérelmeiről, köztük Ferenc József elmaradt cseh királyi koronázásáról. Henri Ortholan itt ismét saját kutatásainak eredményeit felhasználva a vincennes-i Service Historique de la Défense levéltárban található francia katonai attasék levelezéseiből merít, melyek igen érzékletesen mutatják be a hadügyek helyzetét. Blanche

kapitány 1882-ben írt levelében például megemlíti, hogy a soknemzetiségű Monarchia számára a dinasztia és a hadsereg volt a két legfontosabb közös összetartó szál. A francia attasék jelentései a magyarországi tisztikarra és a honvédségre vonatkozólag is értékes információkat nyújtanak. A francia hadvezetés nagy figyelmet fordított az osztrák–magyar hadügyek problémáira, amelyek alapján egészen pontosan bemutatták a magyar tisztikar törekvéseit, hogy minél nagyobb szerephez jusson a közös hadseregben és a Honvédségben. Thomas de Pange bécsi attasé például részletesen beszámolt az 1886-os Edelsheim-afférról és a későbbi honvédségi tiszti állomány kiegészítésére irányuló tervekről. A másik szintén nagy port felverő hírről, az 1903-as véderővitáról szintén alapos és részletes francia jelentések maradtak fent. A francia katonatisztek nemcsak pontos beszámolókat készítettek az eseményekről, hanem színes kommentárokkal és személyes jellegű megjegyzéseikkel is megtoldották azokat. A nemzetiségi és nemzeti törekvések kihangsúlyozásával a jelentések már egészen korán előrevetítették a Monarchia haderejének gyengeségeiből következő bomlási folyamat képét. A második rész az 1912-es általános hadkötelezettségről szóló XXX. törvénycikk bemutatásával és értékelésével zárul.

A kötet harmadik része a Monarchia hadseregeinek első világháborúban játszott szerepével foglalkozik. Az első fejezet a német és a monarchiabeli hadvezetés háború előtti stratégiai terveit tárgyalja. A téma vázlatos leírásán keresztül a szerző meggyőzően mutatja be, hogy a két hadvezetés két fő képviselője, az ifjabb Moltke és Conrad von Hötzendorf tábornok a háború kitörése előtt majdnem egy évtizeddel a korábbi Schlieffen-tervet részesítették előnyben, annak ellenére, hogy időközben a nemzetközi helyzet gyökeresen megváltozott. Gondolhatunk itt az orosz–japán háború utáni orosz katonai fellendülésre, a balkáni háborúk utáni Románia és Szerbia helyzetére, Olaszország újabb területi ambícióira. Ennek ellenére számtalan alternatív terv létezett, de ezeket háttérbe szorították a német hadvezetés villámháborús elképzelései. A szerző a kötetben többször ennek tulajdonítja a császári és királyi hadsereg vereségeinek egyik legfőbb okát.

A háború eseményeinek részletes tárgyalása során szembetűnő, hogy aránytalanul nagy helyet kapnak az 1914-es hadjárat eseményei. Ez az alig fél éves intervallum a harmadik rész csaknem felét teszi ki, így a viszonylag részletesen tárgyalt első hadiév mellett a többi három év történései kissé elnagyoltnak, vázlatosnak tűnhetnek. A szerző számára a háború első szakasza több szempontból is döntő jelentőségűnek tűnik. A szerbiai és galíciai fronton elszenvedett osztrák–magyar katonai vereségek és viszonylagos győzelmek részletezése során a hibák mellett Ortholan ezredes kiemeli a Monarchia haderejének kétségtelen katonai teljesítményét is, amellyel főleg az orosz hadsereg számbeli és tűzérési túlerejével szemben képes volt helytállni, sőt győzelmet aratni, bár ezekért a pirruszi győzelmekért igen drága árat kellett fizetnie. A francia szerző a keleti frontok eseményeinek bemutatása során folyamatosan reflektál a nyugati fronton zajló küzdelmekre, rámutatva azok keleti hatásaira, és nem mulasztja el kihangsúlyozni az antant keleti hadszíntér felé nyújtott segítségét sem. Megemlíti például a szerbiai hadjárat idején a francia katonai segítséget, az orosz hadsereg reformját elősegítő franciaországi kölcsönöket. A hadi események bemutatása során viszonylag kevés forrást jelöl meg a szöveg. Az első hadiév mérlegét levonva kiemeli a hadsereg súlyos veszteségeit, amelyek következtében Ferenc József császár nagyszerű hadereje néhány hónap alatt nagyrészt megsemmisült. Az óriási veszteségek pótlása akadozva és igen nehezen zajlott, főleg a tiszti állomány esetében, amely nem volt képes a békeidőben hosszú idő alatt alaposan kikép-

zett, több nyelven kiválóan beszélő elit tisztikarból elesett és harcképtelenné vált tagjai helyére hasonlóan értékes embereket találni. A német hadsereggel összehasonlítva rámutat a szerző a hadifogságba esett katonák nagy számára, amit a nemzetiségek mozgalmának hatásával magyaráz.

A háború további éveinek eseményeit a szerző hasonló módszerekkel, bár kissé vázlatosabb módon mutatja be. A villámháborús tervek kudarcai után a háború elhúzódásának folyamatát és az új frontok kialakulását logikus sorrendben és az ok-okozati viszonyokat feltáró módon beszéli el. A keleti front kudarcai után kiemeli a Monarchia hadseregének újabb jelentős sikereit (Gorlice, Tarnow), bár a szerző rámutat arra is, hogy az orosz hadsereg megsemmisítését célzó offenzíva nem érte el célját. Olaszország és Bulgária háborúba való belépését részben e sikerekkel magyarázza, hasonlóan mint Szerbia kapitulációját és a Bruszilov-offenzíva után Románia belépését. Az itáliai front eseményeinek részletesebb, külön elemzéseket tartalmazó fejezetet szentelt a szerző, amelyet egy a tengeri és légi hadműveletekkel foglalkozó rész követ. A kötet végén az uralkodóváltás, illetve a háborús események hadseregre gyakorolt hatásának elemzése olvasható. Végül, a háború utolsó hónapjainak történetét sommásan összefoglaló fejezet után egy nosztalgikus hangulatú epilógussal zárul a könyv.

Henri Orholan dualizmus korszakának hadseregéről írt francia nyelvű kötete igen érzékletesen ábrázolja a korszak történelmének nagy társadalmi és politikai folyamatait, ezen belül a nagy történelmi egyéniségek, államférfiak és katonák szerepét. A kötet kétségkívül a téma eredeti, francia szemszögből kiinduló, átfogó megközelítése. Kiváló szakkönyv lehet a téma iránt érdeklődő olvasók számára, de szintén hasznos segédanyagként forgathatják a korszakot tanulmányozó egyetemi hallgatók is. A könyv szövegének egyik fontos erénye, hogy gazdag és eredeti forrásanyagra épül, amely jól válogatott nemzetközi szakirodalommal – köztük a magyar kollégák műveivel! – kiegészítve olvasmányos stílusban, jól dokumentált adatokkal vezeti be a francia olvasót a témába. Másik erénye abban rejlik, hogy szakít a korábbi klisékkel, új szempontok alapján nyújt objektív áttekintést a Monarchia haderejéről, amelyről a korábbi francia szakirodalom alapján egy zsarnoki rendszer idejétmúlt hadigépezetének képe maradt fenn.

A kötet erényei mellett legyen szabad szólni annak hibáiról és hiányosságairól is. Sajnos a térképeken gyakran találunk anakronisztikus elemeket, amelyek elsősorban a magyar olvasók szemét szúrhatják, de komoly kételyeket ébreszthetnek a francia és frankofón olvasókban is. Így a XVII. századi történelmi térképen a Budapest helynév nagyon furán fest (25. o.). A magyar tulajdonnevek helyesírása általában nem okoz gondot, viszont a fogalmak alternatív használata és értelmezése (Honved/Honvédség) annál inkább zavaró. Néhány klasszikus sajtóhiba becsúszott a szövegbe, amelyek néha egyszerű egyeztetési tévedések (egy helyen még a mondat vége is lemaradt, 73. o.), bár ezek csak nagyon ritka esetben fordulnak elő.

Összességében megállapítható, hogy Henri Orholan ezredes értékes és hiánypótló könyve mérföldkönek számít a téma franciaországi szakirodalmában, amely remélhetőleg hasonló változást hoz a Monarchia francia hadtörténetében, ahogyan néhány évtizeddel korábban Fejtő Ferenc *Rekviem egy hajdanvolt birodalomért* című könyve eredményezett átértékelést a Monarchia általánosabb megítélésében.

Tóth Ferenc